

PRESENTACIÓ: L'ESTUDI DE LES FESTES I LA HISTÒRIA

MERCÈ RENOM I PULIT
Historiadora

Dossier

L'anàlisi històrica de les festes i del seu significat social i polític és una línia de recerca recent. La Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana va dedicar-hi un dels quatre àmbits del primer congrés organitzat fa vuit anys, sota l'epígraf genèric de *Moviments socials i dinàmica associativa* (Lleida, 10-12 de novembre de 1994). Es tractava, en aquest àmbit del congrés, d'analitzar la festa com a vehicle de sociabilitat i d'expressió política, i va comptar amb una magistral ponència de Joan Lluís Marfany que constitueix un excel·lent marc i una suggerent guia per a l'estudi de la festa.¹ Disposem, per a aquest tema, d'una bibliografia poc extensa, en la qual cal comptar les aportacions al congrés esmentat, emmarcades per la visió de conjunt exposada pels editors de l'obra, Joaquim Capdevila (Grup de Recerques de les Terres de Ponent) i Agustí García Larios (Centre d'Estudis

Comarcals del Baix Llobregat).² Referent a l'àmbit valencià hi ha una anàlisi de gran interès fet per Antoni Ariño.³ On més atenció ha rebut l'estudi de la festa, des de la perspectiva dels historiadors, ha estat a França, on ha centrat el debat d'alguns congressos.⁴

Les festes són manifestacions col·lectives que prenen una gran varietat de formes. Originàriament celebraven els cicles vitals i de la natura, tot reforçant els vincles de la convivència comunitària. Amb el temps van adquirir altres significats, segons els marcs institucionals o polítics. La majoria de festes es repeteixen periòdicament, d'acord amb aquests cicles, i marquen el pas del temps. S'acostuma a classificar les festes segons el moment de la celebració: les de Nadal, Carnestoltes, Sant Joan.... Però, cada festa n'inclou de distintes. Els grups socials tendeixen a definir espais

Envelat de La Unió Coral amb motiu de la Festa Major, l'any 1932. Font: ACSFL. Donació de la foto: Francesc Martí Carrichio

diferenciats i a crear rituals propis, potser coexistents, potser en conflicte, segons sigui la cohesió social de la comunitat i la magnitud de les exclusions socials, econòmiques, culturals o polítiques.

En paral·lel als comportaments festius de les persones, hi ha les manifestacions institucionals i dels seus representants interessats a figurar, controlar i aprofitar manifestacions col·lectives en benefici propi. Durant tota l'edat moderna, destaca el paper de les parròquies, amb tota mena de processons i rogatives,⁵ i en circumstàncies extraordinàries es manifestaven les institucions de la monarquia, amb celebracions festives entorn de les visites i commemoracions reials.⁶ Quan en el segle XIX es creà l'estat i l'administració liberals, la classe política emergent també va tenir interès a utilitzar les festes per introduir els nous codis tot promocionant una nova tipologia de caràcter "patriòtic", des dels juraments i festes constitucionals fins a les proclames i pregons. Les dictadures sempre temen tenir la gent al carrer i, com és sabut, Primo de Rivera o Franco van controlar i restringir les manifestacions festives, alhora que prohibien els drets i les llibertats democràtiques més bàsiques. Les festes oficials van recuperar antics rituals religiosos o polítics d'"ordre", mentre els clandestins moviments democràtics i antifranquistes aconseguien ocupar progressivament el carrer. La festa va acompanyar la reinstauració de la democràcia i la recuperació i renovació de les institucions, especialment dels ajuntaments. I en la memòria de molts hi ha el goig compartit de les primeres festes majors, festes de Sant Jordi, fires i altres celebracions de barri o de poble en llibertat i el seu significat ple d'optimisme pel futur.

La principal dificultat de dur a terme estudis d'història social, cultural i política sobre la festa rau en les fonts on basar-los, perquè les fonts administratives són insuficients. L'important per a l'historiador és aprofitar aquestes fonts i intentar transcendir-les, buscant informacions crítiques complementàries en arxius alternatius, judicials, notarials, d'entitats o familiars, correspondències i dietaris, bibliografia vuitcentista convenientment analitzada i altres que el coneixement del territori permet de detectar i consultar. Totes elles són fonts fragmentàries, diverses i disperses. I calen recerques pacients per tal de reconstruir i interpretar els significats polítics i socials dels comportaments col·lectius de manera que sigui possible superar les descripcions planes i idíl·liques, aquelles que obliden la conflictivitat inherent a tota convivència i a tota col·lectivitat. No hi ha dubte que la història és una de les diferents formes de coneixement social i per això

les aportacions i reflexions d'aquest dossier són un punt de partida per a la construcció d'interpretacions més completes i interdisciplinàries, quan hi hagi la possibilitat.

El dossier que presentem és, doncs, una aportació innovadora. Agrupa cinc estudis monogràfics que giren entorn de la festa, però que van més enllà, perquè les persones que els han fet no es limiten a unes visions superficials sinó que saben situar convenientment els detalls microhistòrics en marcs més amplis, coneixen les fonts i tenen en compte les societats que s'anulitzen.

Hi ha tres tipus d'estudis. D'una banda, els que es basen directament en fonts documentals, especialment parroquials, com fan Carles Millàs, en el seu article sobre el Papiol en l'època moderna, i Conxita Solans, en el seu treball sobre Begues en els segles XVIII i XIX. De l'altra, hi ha visions més generals resultat de la lectura curiosa de narracions o recopilacions referents a àmbits territorials més amplis, tot seleccionant les notícies de la comarca del Baix Llobregat. Hi ha dues aportacions d'aquest tipus: la de Carme Sanmartí, basada en l'obra del baró de Maldà, *Calaix de Sastre*, que ens situa a finals del segle XVIII, i la de César Lorenzo, que selecciona les festes del Baix Llobregat descrites en el *Costumari Català* de Joan Amades, que tot i que es referia a les manifestacions de principis del segle XX, intentava trobar-hi les arrels en períodes anteriors.⁷ Finalment, comptem amb una panoràmica actual d'esdeveniments festius a les diferents localitats de la comarca, feta per Eva Rosas, que constitueix un contrapunt de present de gran interès per donar perspectiva a les altres narracions, de manera que posa en evidència el pes de la tradició, mantinguda, recuperada, adaptada, o fins i tot inventada en una part del nostre comportament festiu present, però també el gruix de les activitats noves, reflex de les actuals formes de viure i de produir, i també d'aquelles que són l'expressió de cultures que han arribat de fora i tenen una visible presència en el país, totes elles tenyides també del component consumista i banal que caracteritza el nostre temps. Així doncs, veureu que els diferents articles són complementaris, que els estudis de detall enriqueixen les visions de conjunt, i que el passat dona sentit a una part important de les manifestacions del present.

L'article de Carles Millàs sobre "La festa i altres manifestacions de la religiositat popular al Papiol en l'època moderna", es basa en una remarcable varietat de fons parroquials; especialment visites pastorals dels

segles XVI, XVII i XVIII i una consuetud del segle XIX, però també d'altres fonts, a més d'alguna bibliografia complementària. Dedica una especial atenció a la relació entre el cicle festiu religiós i els ritmes de l'activitat social i vital, i incorpora alguns estimables textos descriptius. Entre les informacions remarcables destaca l'existència, datada l'any 1611, de dues confraries al Papiol, uns d'elles probablement d'occitans. D'altra banda, per la seva notable formació com a demògraf, l'autor és capaç d'extreure reflexions singulars de l'estudi de les fonts parroquials i relacionar cicles festius i demografia.

Carme Sanmartí, en "Les festes populars al Baix Llobregat segons el baró de Maldà", ens introdueix en els comportaments comunitaris de les viles de finals del segle XVIII, percebuts per un foraster de classe alta, observador i sociable que, precisament com a noble i propietari, tenia un lloc preeminent en aquella societat. També hi és descrit el món dels notables, però aleshores en primera persona. Contemplarem el recorregut del baró pels diferents espais festius, alguns compartits però conservant una clara escenificació de la diferència i de la jerarquia, d'altres privats, segregats. El detallisme de les anotacions del baró permet quasi visualitzar escenaris, vestits, menjars, mobles i lluminàries. Percebre els comportaments d'uns i altres, els respectes i els menyspreus, la diversitat social, les distàncies i les diferències. Quasi escoltar els tocs de campanes o valorar les músiques, a través de les minucioses crítiques que fa el baró, a més d'observar els peculiars instruments que les produeixen. I evocar els moviments de danses i jocs, l'anar i venir de la gent, de la parròquia a casa, o de la plaça al portal.

Per la seva banda, Conxita Solans presenta "Les consuetes de Begues, segles XVIII-XIX. La festa religiosa i la festa laica", i també coincideix a destacar que el calendari eclesial regia la vida de la comunitat molt lligada als cicles naturals, als quals l'Església havia incorporat nous significats. Aprofundeix en el paper de la parròquia, a partir de l'exemple de la de Begues, n'explica el finançament i l'organització, tal com s'havia anat recollint per escrit en diferents moments i en diverses consuetes. Presenta el context de les successives redaccions d'aquestes consuetes i les principals característiques de cadascuna. Són documents que a més recullen interessants tradicions de comportament comunitari. Descriuen rituals festius, amb un pes important al ball i a la música. I l'autora, a més, presta una especial atenció a la singular dedicació local a la producció d'instruments musicals. També són notables les informacions que dona de confraries i altres orga-

Gegants a la processó del Corpus al carrer de les Creus de Sant Feliu de Llobregat, entre el 1945 i el 1950.

Font: ACSFL. Donació de la foto: Anna Codina Coca

nitzacions societàries, sovint sostenidores de les festes, amb un especial interès pel que fa a un tema molt desconegut com són les confraries de fadrins.⁸ La documentació analitzada i el coneixement que l'autora té de la comunitat objecte d'estudi permeten enllaçar els comportaments de segles enrere amb activitats més recents, també de caràcter festiu.

César Lorenzo, com hem dit, ens presenta el conjunt d'informacions referents al Baix Llobregat contingudes en el *Costumari* de Joan Amades. Una primera aportació de gran utilitat és la sistematització i organització que fa Lorenzo del conjunt d'informacions que es troben de manera molt dispersa en l'obra d'Amades. A banda d'això, hi trobem la descripció del més rellevant de cada festa, tal com se celebrava a les primeres dècades del segle XX, els seus orígens i tradicions, i les diverses formes locals de celebració.

Finalment, Eva Rosas fa "Un recorregut pel calendari festiu actual" i reflecteix la riquesa de les commemoracions, festes i fires d'avui en dia a la comarca. Unes

d'elles són tradicionals, més o menys actualitzades, potser perdudes i recuperades, amb unes arrels que haurem trobat en els articles precedents. I les festes tradicionals, molt encaixades en les societats agrícoles, conviuen amb unes altres de creació recent. Valors antics i nous, locals i forasters es complementen i s'influeixen, de manera que contribueixen al procés de creació i d'adaptació permanent de la cultura a les col·lectivitats, als temps i al territori.

El coneixement de les comunitats, dels processos històrics, polítics o econòmics que les han configurades, s'enriqueix i es matisa a partir de l'aproximació als comportaments festius i a les tradicions culturals. Com mostren els diferents articles del dossier, les activitats festives són un reflex de la comunitat que les viu. Les festes, en diferents moments de la història, expressen les dependències econòmiques, els condicionants socials, les normes, les jerarquies, la promiscuïtat, la visibilitat notable, la irreverència –també “permesa” especialment en el carnestoltes– i les transgressions, amb un paper destacat dels joves. Tot i que a la festa es pot trobar la manifestació de les tensions socials, com afirma Marfany, no es tracta de confondre la confrontació i la “subversió” festiva amb el conflicte de classe.⁹ Les festes combinen la gratuïtat i l'activitat mercantil, especialment quan conviuen amb fires. Permeten la relació entre vilatans i forasters, la circulació de coneixements i d'opinions. Expressen quotidianitat, enginy, diversió, broma, humanitat i intel·ligència.

Els articles que presentem donen detalls esplèndids per explicar situacions vitals i culturals de temps diversos. No solament aconseguen de fer una aproximació intel·lectual i racional a la celebració festiva de les comunitats, sinó que aquestes escenificacions detallades permeten visualitzar concrecions històriques de comunitats humanes no tan diferents de les nostres com de vegades pensem.

L'aprofundiment en el coneixement històric de les diferents facetes de la vida en societat, i en concret la de les manifestacions festives que recull el dossier d'aquest *Materials del Baix Llobregat*, permet avançar en la comprensió de les complexes relacions i conflictes d'interessos de les comunitats històriques o de les actuals. Les activitats festives mostren el dinamisme social, manifesten legitimitats oficials o alternatives i poden ser una via d'exteriorització de la confrontació social.

NOTES.

¹ Joan Lluís MARFANY. “Notes per a l'estudi de la festa a les terres catalanes”, dins *La festa a Catalunya*. Barcelona: Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, p.19-50.

² Joaquim CAPDEVILA i Agustí GARCIA LARIOS. “Introducció”, *La festa a Catalunya*, op. cit., p.7-17.

³ Entre la diversa bibliografia d'aquest autor, destaquem Antoni ARIÑO. *Festes, rituals i creences*. València: Edicions Alfons el Magnànim, 1988; i Antoni ARIÑO. *El calendari festiu a la València contemporània (1750-1936)*. València: Edicions Alfons el Magnànim, 1993.

⁴ Vegeu, per exemple, Michel VOVELLE. *Les metamorphoses de la fête en Provence de 1750 a 1820*. París: Aubier-Flammarion, 1976. Jean EHRARD i Paul VIALLANEIX (eds.). *Les fêtes de la Révolution*, actes del col·loqui celebrat a Clermont-Ferrand el juny de 1974. París: Société des Études Robespieristes, 1977. Alain CORBIN, Noëlle Gérôme i Danielle Tartakowsky (eds.). *Les usages politiques des fêtes aux XIXe-XXe siècles*. Actes del col·loqui celebrat a París el novembre de 1990. París: Publications de la Sorbonne, 1994.

⁵ El paper social i polític de les parròquies fins al segle XIX compta amb l'excel·lent estudi de Joaquim M. PUIGVERT. *Església, territori i sociabilitat (s. XVII-XIX)*. Vic: Eumo Editorial, 2001. Vegeu, també, del mateix autor *Una parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva consuetud (Riudellois de la Selva)*. Barcelona: Rafael Dalmau (Fundació Salvador Vives Casajuana), 1986.

⁶ Hi ha nombroses edicions d'època d'aquests tipus de festes i de la magnificència desplegada.

⁷ Les cites bibliogràfiques de les publicacions d'aquestes fonts es troben en els articles corresponents. Hi ha una altra font d'aquest tipus, les respostes al qüestionari de Francisco de Zamora de 1789, que compta amb una edició dels documents del Baix Llobregat (Jaume CODINA, Josep MORAN i Mercè RENOM (editors). *El Baix Llobregat el 1789. Respostes al qüestionari de Francisco de Zamora*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992). Malgrat que en el qüestionari es demanen algunes informacions sobre festes i diversions, especialment amb les preguntes 132 i 133, les

---

respostes acostumen a ser poc explícites, quan se'n donen. MARFANY. "Notes...", p. 39 i s.

⁸ L'interès està explicat i emmarcat a Joan Lluís ⁹ Joan Lluís MARFANY. "Notes...", p. 45.

Dossier